

Dvě nové učebnice farmakologie

Nedávno vyšla dvě obsáhlá díla poskytující široký přehled současné, obecné i speciální farmakologie.

Jsou to: FARMAKOLOGIE A TOXIKOLOGIE, autorů H. Lüllmanna a K. Mohra za spolupráce M. Wehlinga, v překladu prof. MUDr. M. Wenkeho, DrSc. a prof. MUDr. E. Mühlbachové, DrSc. (Grada Publishing spol. s r.o., Praha 2002); a druhou publikací je ZÁKLADNÍ A APLIKOVANÁ FARMAKOLOGIE, kolektivní dílo 21 autorů uspořádané doc. MUDr. D. Lincovou, CSc. a prof. Dr. H. Farghalim, DrSc. (Galén, Praha 2002).

Jako farmakolog, který padesát let pracoval v oblasti hledání nových terapeuticky účinných látek, jsem si s velkým potěšením obě tato nová díla prohlédl. Poskytují přehled současné farmakologie. Jejich přečtení při jejich rozsahu by bylo úkolem dlouhodobým. Nicméně, porovnání jejich obsahu a rejstříků a zvláště bližší pohled do některých kapitol mi poskytl potřebný základ k jejich základnímu srovnávání.

Obě díla v předmluvě uvádějí, že jde o učebnice. Obě jsou knihy velkého formátu, přibližně stejného rozsahu textové části. Jedna, o poněkud menším počtu řádků na stránku, má 600 stran, druhá, s více řádky, má stran 540. V obou dílech je text provázen četnými tabulkami a obrázky, které dokládají snahu o co největší přehlednost a názornost. Jejich osnova není shodná, čemuž se nelze divit. Systém uspořádání učebnice farmakologie je vždy problémem. Je to patrné z obsahů dříve vydaných českých i do češtiny přeložených, stejně jako cizojazyčných farmakologií. Přísně orgánově podaný přehled vyžaduje opakování nebo odkazy na jiné oblasti tím, že regulace mnohých procesů zasahuje do funkce řady orgánů. Významným příkladem je vegetativní nervový systém. Systém přihlížející spíše k indikačním skupinám vede k opakování nebo k odkazům na určité farmakodynamické skupiny (např. beta-blokátory při hypertenzi, srdeční angině, srdečním selhání i při poruchách srdečního rytmu). Ukázkou problémů uspořádání podle funkčního, tj. fyziologického hlediska, může být farmakologie hladkého svalstva, která zahrnuje terapii velmi rozdílných patologických stavů: léčba bronchiálního astmatu, hypertenze, mozkové cirkulace i nitroočního tlaku. Systém, který by přihlížel hlavně k mechanismu účinku jednotlivých farmak by se také nevyhnul odkazům a opakování. Určité problémy by měl rovněž ATC systém klasifikace terapeutik, Anatomicko-terapeuticko-chemický klasifikační index (ATC, Anatomical Therapeutic Chemical classification index, 1993 a pozdější doplňky) sestavený pracovníky WHO (WHO Collaborating Centre for Drug Statistics Methodology). Ani tyto dvě nové farmakologické publikace, ani dřívejší k tomuto systému nepřihlížejí a nezmiňují se o tomto způsobu řazení účinných látek v kapitolách o vývoji a registraci léčiv. Proto jsou mnoha lékařům nejasná ATC čísla, která jsou uváděna v seznamech registrovaných přípravků (MEDI stránky, Pharmindex a jiné). Nelze se tedy divit, že např. farmakologie hladkého svalstva je v obou dílech pojata odlišně.

Přes zmíněné problémy uspořádání učebnic farmakologie, je orientace v obou dílech dobrá.

Úvodní části obou jsou obecné principy působení farmak. Obecná farmakologie je v nich podána v přiměřeném a blízkém rozsahu. Probrány jsou základní mechanismy působení léků, základy farmakokinetiky i farmakodynamiky, nežádoucí účinky i interakce léčiv. Není opomenut ani výzkum, klinické hodnocení a registrace

nových léčiv a problémy s touto činností spojené. Je obecnou zkušeností, že rychlé narůstání počtu nových farmak s mechanismem působení odlišným od dosavadních, je dále zvyšováno řadou velmi blízké působících a chemicky strukturně blízkých látek. Celkový počet přípravků dále narůstá o léky, které jsou kopiemi nových farmak, jejichž patentová ochrana pominula (generika). Mají shodný účinek, ale rozdílné chráněné obchodní názvy. To vše lékařům zhoršuje přehled výběru vhodných terapeutik. Na dnes již neuspokojivý stav širě farmaceutického trhu zvláště upozorňuje prof. Lüllmann. Kritizuje tuto situaci v Německu a označuje ji příkladem ve výrazném rámečku nadepsaném „Nepřehledný zmatek na trhu léčiv“ (str. 61). Ukázky četnosti názvů lze nalézt v tabulkách léčiv jednotlivých farmakodynamických skupin nadepsaných „Důležitá léčiva“. Českého čtenáře tohoto díla může zatěžovat nezanedbatelný počet látek a jejich chráněných názvů, které u nás nejsou registrovány a nenaleznou se v našich seznamech, protože se na našem farmaceutickém trhu nevyskytují. Příkladem může být tabulka důležitých antidepresiv (str. 386), kde se uvádí 22 účinných látek, z nichž 6 u nás není registrováno (nejsou uvedeny např. v MEDI stránkách 2003). Naproti tomu, pořadatel české kolektivní učebnice v úvodu upozorňuje, že se zabývají pouze vlastními účinnými látkami a jen výjimečně udávají firemní názvy. V německé knize je věnována značná pozornost chemické struktuře významných léčiv, tento pohled na farmaka je v českém díle značně omezen.

Mezi oběma díly je také rozdílný pohled na význam údajů terapeutických dávek v učebnici. Autoři české publikace se domnívají, že informace o dávkách léků jsou spíše dostupné v různých seznamech léků, kde se naleznou podrobnější údaje i případné aktuální změny. Toto stanovisko lze považovat za přiměřené. Při vzrůstajícím spektru aktivních látek se nezdá, že by si student mohl dávky spolehlivě zapamatovat. Teprve pozdější každodenní praxe může vést k jejich zapamatování. V učebnici německého původu jsou denní dávky základních farmak pravidelně uváděny. Nejsou ovšem nijak výrazně vyznačeny. Zdá se, že údaj spíše slouží k orientaci o účinnosti látky.

Koncepce farmakodynamických kapitol je v obou knihách podobná. Počáteční souhrn nebo přehled kapitoly v nich poskytuje základní informaci, zaměřenou hlavně na příslušné fyziologické nebo patofyziologické pochody. V české učebnici je k tomu přiřazena tabulka podskupin látek, o nichž kapitola pojednává. Podobná, většinou méně diferencovaná tabulka, je v druhé knize na konci kapitoly v tabulkách označených „Důležitá léčiva“.

Účinek farmak je rozvinut v dalším textu. Srovnání odpovídajících kapitol v mnoha případech naznačuje, že česká učebnice blíže vysvětluje mechanismus účinku, kdežto dílo německých autorů věnuje více pozornosti klinické stránce účinků.

Snahu po názorném podání funkčních závislostí naznačuje velký počet vyobrazení v obou dílech. Z pohledu studenta možno někdy postrádat bližší výklad k obrázkům. Spíše v české než německé knize nejsou mnohdy legendy vyčerpávající a odkaz na text také nemusí poskytnout dostatečnou informaci. Příkladem může být řada propracovaných schematických vyobrazení transmitterových funkcí v kapitole zabývající se psychofarmaky „Léky afektivních poruch“. Srovnává se v nich stav normální s patologickou situací. Legenda prakticky chybí a v textu se přiměřené vysvětlení nenalezne a někdy se nepodaří odvodit funkci

bez popisu některých symbolů. V německé učebnici je rovněž řada schémat, vesměs barevných, která se spíše věnují širším souvislostem než dílčím mechanismům. Výklad k nim se zdá být většinou dostatečný.

Různé „periferní“ farmakologické oblasti, jako jsou dezinfekční a antiparazitární látky, jsou v německé knize sice stručně, ale souborně probrány v krátkých kapitolách. V české tato témata nalezneme v obdobném rozsahu, ale na několika místech. Naproti tomu imunofarmakologie, enzymoterapie a genoterapie jsou v české publikaci věnovány samostatné, krátké, ale instruktivní kapitoly, v německé však chybí.

V obou dílech lze postrádat některá aktuální témata. Žádoucí by byl krátký přehled o látkách používaných k dopinku, odborný současný pohled na hojně nabízená antioxidanta a stopové prvky. Za překvapivé lze považovat, že v německé učebnici není věnována pozornost fytoterapii, i když v oficiálním seznamu léků Rote Liste je uvedeno několik stovek takových přípravků. I u nás fytotherapeutika nepředstavují zanedbatelný objem prodeje léků většinou neurčité terapeutické hodnoty. Ve sdělovacích

prostředcích často slyšíme od různých nadšenců tohoto přístupu jednoznačná doporučení k léčbě závažných onemocnění, i když solidní klinický průkaz chybí.

Obě díla jsou nepochybně vhodná pro systematické studium farmakologie. Při studiu jedné z nich by pohled do druhé přispěl k rychlejšímu pochopení některých procesů. Míru toho, co student musí znát, aby uspěl nejen při zkoušce, jistě získá na přednáškách a v obou knihách najde bližší výklad. Jsem ovšem přesvědčen o tom, že obě díla nejsou pouze učebnicí. K tomu, aby si byl lékař jistý ve své farmakoterapeutické praxi, mu poslouží na určitou dobu obě díla. Jsou zdrojem aktuálních farmakologických informací. Jejich obsáhlé rejstříky a podrobné obsahy usnadňují nalezení žádaného přípravku nebo skupiny přípravků. Ovšem, s ohledem na rychlý vývoj nových terapeutických poznatků, je nutné souběžné sledování novinek. Ty se objeví v dalším vydání učebnic až za určitý čas.

*doc. MUDr. Václav Trčka, Dr.Sc.
Jungmannova 5, 110 00 Praha 1
e-mail: vtrcka@seznam.cz*